

Lyssna till den fyrstämiga kören!

Svensk Kyrkotidning kommer under sommaren att uppmärksamma ”De tio punkterna från Seelisberg”, det grundläggande dokumentet för judisk-kristen dialog som i år fyller 75 år. I detta nummer tecknar professor Jesper Svartvik en bakgrund och viktiga motiv i dokumentet, och F. Misha Jaksic ger en kommentar från ortodoxa kyrkans synvinkel. I följande nummer kommer kommentarer från katolskt, svenskkyrkligt och judiskt perspektiv.

I sommar har det gått 75 år sedan en banbrytande konferens anordnades i det lilla schweiziska samhället Seelisberg. Sextiofem deltagare från nitton länder möttes i augusti 1947 och formulerade tio rekommendationer för att motarbeta antisemitism (se faktaruta). Denna konferens kan sägas utgöra startskottet för den verksamhet som alltjämt bedrivs av *International Council of Christians and Jews (ICCJ)*, vars svenska gren är Samarbetsrådet för judar och kristna, inom området judisk-kristna relationer. Många dokument har förvisso sedan dess skrivits och antagits av kristna samfund, ekumeniska organisationer och interreligiösa nätverk, och dessa senare dokument har onekligen fördjupat diskussionen i många avseenden, men vi får inte glömma att detta är det allra första dokumentet om judisk-kristna relationer efter andra världskrigets slut, endast två år efter det krig som orsakades av personer som var besatta av antisemitism.

I undervisningssammanhang brukar jag påpeka att det faktum att uttrycket ”det judiska problemet” - the Jewish problem” – används i ingressen till Seelisberg-dokumentet är en fingervisning om i hur hög grad det antisemitiska språkbruket var allstädes närvarande vid den tiden, även bland dem som allra mest ville motarbeta antisemitismen och främja judisk-kristna relationer. (Ingressen saknas i faktarutan här intill.)

Tio bud med två motiv

De tio rekommendationerna från Seelisberg kan delas in i två kategorier, varav den ena fokuserar på problemet

med *avjudaiseringen* av den tidigaste kristna rörelsen. Därför betonar flera av punkterna att Jesus av Nasaret, hans mor Maria, de första lärjungarna, apostlarna, de första martyrerna och de första medlemmarna av kyrkan var judar. Med andra ord, det första steget bort från antijudisk teologi är det som exegeter ibland kallar *die Heimholung Jesu*: att Jesus och den äldsta kristna rörelsen placeras och tolkas inom den dåtida judendomen.

Den andra kategorin av rekommendationer i denna dialogdekalog är vederläggningen av *deicidanklagelsen*: uppfattningen att judenhet och judendom är förkastade på grund av att en kollektiv gudsmordsanklagelse riktas mot alla judar i alla tider. Det faktum att fyra (punkterna 6–9) av tio punkter tar upp denna fråga är en påminnelse om omfattningen och de förödande konsekvenserna i historien av denna teologiska tankegång.

Tre ersättningsteologier

I boken *The God of Israel and Christian Theology* (1996) betonar R. Kendall Soulen att ersättningsteologi inte är monolitisk. Han menar att den kan delas in i tre kategorier:

(a) *Den bestraffande ersättningsteologin* hävdar att om inte ”judarna” hade tagit avstånd från Jesus skulle de fortfarande vara förbundets folk. Med andra ord: på grund av människors handlande är judendomen teologiskt insufficient.

(b) *Den ekonomiska ersättningsteologin* menar att judendomen alltid var tänkt att bara vara ett förstadium till det som fullbordas i och med kristendomens framväxt. Med andra ord: på

grund av Guds frälsningsplan (grekiska: *oikonomia*) är judendomen insufficient. Att hålla de judiska buden och att leva ett judiskt liv är sålunda ett uppror mot Guds *oikonomia*.

(c) *Den strukturella ersättningsteologin* kommer till uttryck i det sätt att läsa Bibeln som, så att säga, sätter en parentes om det mesta som har med Israels folk att göra i Gamla testamentet. Det enda som egentligen består är urhistorien och möjligen patriarkerna och matriarkerna i Första Moseboken, möjligen några av berättelserna om Mose, Mirjam och Aron i Andra Moseboken, och en del spridda profetord som likt nyårsraketer lyser upp den mörka gammaltestamentliga himlen när de kritiserar ”det gamla förbundets folk” och som talar om en ljusare framtid, nämligen det nya förbundet och Nya testamentet.

Det är särskilt denna tredje ersättningsteologi som jag i denna artikel vill uppmärksamma och utmana. Det är en kristen teologi helt utan relation till levande judendom – och Soulen menar alltså att detta sätt att tolka och tillämpa texterna är uttryck för en strukturell ersättningsteologi.

Tre (egentligen fyra) böcker

Min tid som gästprofessor vid Boston College går mot sitt slut. Under snart två år har jag haft förmånen att verka vid detta universitets Center for Christian-Jewish Learning. När jag blickar tillbaka är det tre böcker (ja, egentligen fyra) som jag tror har präglat mig mer än de andra som jag har läst i samband med forskning och undervisning.

Bland det första jag gjorde var att för Signum recensera James Bernaunders bok *Jesuit Kaddish: Jesuits, Jews, and Holocaust Remembrance* (2020). Det jag nu särskilt tänker på är begreppet *asemitism* som i motsats till antisemitism inte avser en högljudd retorik som ofta leder till våldsamheter; nej, asemitism är en icke-våldsam likgiltighet. Kort sagt: *asemitismen saknar intresse* för judenhet och judendom, och är därmed ett slags strukturell ersättningsteologi.

En andra bok jag har tänkt mycket på är Charles Gallaghers kartläggning av kristna nazister i Boston inför och under andra världskriget: *Nazis of Copley Square: The Forgotten Story of the Christian Front* (2021). Hans bok har uppmärksammats i TV-program och föreläsningar på och utanför Boston College. I den finns ett citat från John Connellys bok *From Enemy to Brother: The revolution in Catholic Teaching on the Jews* (2012) som jag ständigt återkommer till i tankar, tal och skrift:

... Hitler could – and did – claim to be doing a service to Christianity by persecuting Jews, and Christianity did not have a language with which to oppose him. No matter how much Christians objected to violations of human dignity, the human person, or the sanctity of life, they were for the most part left speechless when it came to Hitler’s target – the Jewish people.

Det Connolly här skriver – och som Gallagher sedan citerar – är alltså att *kristna har saknat ett språk* för att relatera till och att försvara judenhet och judendom.

En sista bok som jag vill nämna har jag nyligen recenserat för *Review in Biblical Literature* (ännu ej publicerad): den imponerande antologin *The Pharisees*, redigerad av Joseph Sievers och Amy-Jill Levine (2021). I sitt kapitel om ”Preaching and Teaching the Pharisees” skriver Levine följande:

While I do not believe the road to Auschwitz begins with the gospel, interpretations of the gospel contribute to that infrastructure. Therefore, the Shoah should not be taught as if Christianity, and Christian biblical interpretation, had no part to play.

Sammanfattningsvis påpekar alltså Bernauer att *det saknas ett intresse*, Connelly och Gallagher skriver att *det saknas ett språk*, och Levine hävdar att det saknas kunskap om den kristna teologi som har bidragit till den antijudiska infrastruktur som leder till Förintelsen (hebreiska: *Shoah*).

Jag menar att så fortfarande är fallet – också i Sverige. Det räcker inte för exempelvis Svenska kyrkan att då och då pliktskyldigast hänvisa till *Guds vägar* (2001). Om det samtalsdokumentet inte blir läst och diskuterat är det bara ”ekande brons, en skrällande cymbal”, för att nu citera den som först av alla insåg att det fanns en överhängande risk att kristustroende skulle komma att förakta det judiska

folket. Det behövs *ett genuint intresse* för judendomen, *ett kraftfullt språk* för att motverka antisemitismen och *nödvändig kunskap* om den kristna antisemitismens historia.

Lyssna till den fyrstämmiga kören!

Karl Barth skrev en gång att mötet med den judiska traditionen är den enda sant ekumeniska frågan. Det är ett djärvt påstående, men det tycks mig inte vara oriktigt. Alla kristna samfund relaterar till den judiska traditionen – och alla kristna behöver därför reflektera självkritiskt över nedärvd antijudisk teologi.

Svensk kyrkotidning har därför bett fyra skribenter kommentera Seelisberg-dokumentets tio punkter. Det är glädjande att denna fyrstämmiga kör publiceras i kommande nummer av tidskriften. Ni kommer att få lyssna till en ortodox (Fader Misha Jaksic), en katolsk (Magdalena Dahlborg), en svenskkyrklig (Marjut Ervasti) och en judisk röst (Yael Fried).

Det har gått 75 år sedan Seelisberg-dokumentet skrevs. När dessa rader skrivs återstår ungefär 7,5 månader av 2022. Detta är min uppmaning under resten av detta år: Lyssna till den fyrstämmiga kören – och håll budorden från Seelisberg!

JESPER SVARTVIK

Gästprofessor vid Center for
Christian-Jewish Learning
vid Boston College